

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIMNI JORIY ETISHNING NAZARIY ASOSLARI, AHAMIYATI VA AMALIY MUAMMOLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18159465>

Fatxullayeva Shoxsanam Zafar qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Saparova Umida Baxromovna

(E-mail: umidasaparova7@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5709-4073>)

*Tashkent University of Applied Sciences, 1 Gavhar Street, Tashkent, 100149,
Uzbekistan*

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni joriy etishning nazariy asoslari, ijtimoiy-pedagogik ahamiyati hamda mavjud muammolari keng yoritilgan. Maqolada inklyuziv ta'lim tushunchasi, maxsus ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarning ta'lim tizimidagi o'rni, ularning jamiyatga moslashuvida boshlang'ich ta'limning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasidagi islohotlari va yangi tahrirdagi Konstitutsiyada belgilangan ta'lim olish huquqi asosida inklyuziv ta'limni rivojlantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot davomida inklyuziv ta'limni joriy etishda uchraydigan muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy takliflar berilgan.

Kalit so'zlar

inklyuziv ta'lim, boshlang'ich ta'lim, teng huquqlilik, maxsus ehtiyojli bolalar, ta'lim sifati, pedagogik yondashuv, Konstitutsiya

Annotation

This article extensively covers the theoretical foundations, socio-pedagogical significance and existing problems of implementing inclusive education in the primary education system. The article analyzes the concept of inclusive education, the role of children with special educational needs in the education system, and the importance of primary education in their adaptation to society. It also covers the reforms of the President of the Republic of Uzbekistan in the field of education and the development of inclusive education based on the right to education enshrined in the new Constitution. The research provides practical suggestions for solving the problems encountered in implementing inclusive education.

Keywords

inclusive education, primary education, equality, children with special needs, quality of education, pedagogical approach, Constitution

Аннотация

В данной статье подробно рассматриваются теоретические основы, социально-педагогическое значение и существующие проблемы внедрения инклюзивного образования в системе начального образования. В статье анализируется концепция инклюзивного образования, роль детей с особыми образовательными потребностями в системе образования и важность начального образования в их адаптации к обществу. Также рассматриваются реформы Президента Республики Узбекистан в сфере образования и развитие инклюзивного образования на основе права на образование, закрепленного в новой Конституции. В исследовании приводятся практические рекомендации по решению проблем, возникающих при внедрении инклюзивного образования.

Ключевые слова

инклюзивное образование, начальное образование, равенство, дети с особыми потребностями, качество образования, педагогический подход, Конституция

KIRISH

Bugungi kunda jahon miqyosida ta'lim tizimini insonparvarlashtirish, har bir shaxsning huquq va manfaatlarini himoya qilish masalasi ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bolalar ta'limida tenglik va adolat tamoyillarini ta'minlash jamiyat taraqqiyotining muhim omili sanaladi. Zamonaviy ta'lim tizimi nafaqat bilim berishga, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qilishi lozim.

O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida ta'lim sohasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. So'nggi yillarda esa Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Prezidentimiz o'z chiqishlarida: "Har bir bola — jamiyatimizning bebaho boyligi. Ularning ta'lim olishi uchun teng sharoit yaratish davlatning eng muhim vazifasidir", deya ta'kidlab kelmoqda.

Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 50-moddasida har bir shaxsning ta'lim olish huquqi kafolatlangan bo'lib, davlat inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi belgilangan. Ushbu norma maxsus ehtiyojli bolalarning umumta'lim muassasalarida ta'lim olishiga huquqiy

asos yaratadi. Shu bois, boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'limni tashkil etish masalasi bugungi kunda dolzarb bo'lib, uni ilmiy va amaliy jihatdan chuqur o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM

Inkluziv ta'lim tushunchasi zamonaviy pedagogika va ijtimoiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u insonning qadr-qimmatini, teng huquqliligi va ta'lim olish huquqi to'g'risidagi umuminsoniy g'oyalarga asoslanadi. Jamiyatdagi barcha bolalar — jismoniy, aqliy, sensor yoki ijtimoiy rivojlanishida farqi bo'lishidan qat'i nazar — umumiy ta'lim muhitidan chetda qolmasligi, balki aynan shu muhitda ta'lim-tarbiya olishi lozim. Bu yondashuv bolani alohida muassasalarga ajratish orqali emas, balki ta'lim tizimini har bir bolaning individual ehtiyojlari va imkoniyatlariga moslashtirish orqali amalga oshiriladi. Ilmiy va huquqiy manbalarda inkluziv ta'lim kamsitishga qarshi kurashuvchi, teng imkoniyatlarni ta'minlovchi va ijtimoiy adolatni qaror toptiruvchi ta'lim modeli sifatida talqin etiladi. UNESCO va Birlashgan Millatlar Tashkiloti hujjatlarida inkluziv ta'lim ta'lim sifatini oshirishning eng samarali yo'li sifatida e'tirof etilib, u faqat nogironligi bo'lgan bolalarni emas, balki til, madaniyat, ijtimoiy kelib chiqish yoki o'qishida qiyinchiliklari bo'lgan barcha bolalarni qamrab olishi ta'kidlanadi. Shu ma'noda inkluziv ta'lim tor pedagogik tushuncha emas, balki ta'lim tizimining mazmuni, shakli va metodlarini tubdan qayta ko'rib chiqishni talab etuvchi keng qamrovli yondashuvdir. Inkluziv ta'limning mohiyati hamkorlik, moslashuvchanlik va individuallashtirish tamoyillarida namoyon bo'ladi. O'qituvchi, ota-ona, mutaxassislar va jamiyatning boshqa a'zolari o'rtasidagi uzviy hamkorlik orqali bola uchun qulay, xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhiti yaratiladi. Bunday muhitda har bir bola o'z qobiliyatini namoyon etish, o'zini jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida his etish imkoniga ega bo'ladi. Natijada inkluziv ta'lim nafaqat alohida bolalarning rivojlanishiga, balki jamiyatda bag'rikenglik, o'zaro hurmat va ijtimoiy birlikning shakllanishiga xizmat qiladi.

Inkluziv ta'limning mohiyati tenglikni faqat e'lon qilish bilan cheklanmay, balki uni amalda ta'lim jarayonida ro'yobga chiqarishga qaratilgan tizimli va insonparvar yondashuvdir. U har bir bolaning qadrini e'zozlash, farqlilikni qadrlash va ta'lim orqali barqaror, adolatli jamiyat barpo etish g'oyasini o'zida mujassam etadi.

Boshlang'ich ta'limda bolalar rivojining eng muhim bosqichi hisoblanadi. Aynan shu davrda bolaning dunyoqarashi, ijtimoiy munosabatlari va o'qishga bo'lgan qarashlarini shakllantiradi. Bir sinfda sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalarning birgalikda ta'lim olishi bolalarda mehr-oqibat, o'zaro hurmat va bag'rikenglik fazilatlarini shakllantiradi. O'quvchilarda barcha bolalar teng

huquqga ega ekanligini tushuna bilishlari uchun ilk qadam ham bo'ladi. Ijtimoiy moslashuvni kuchaytirish Inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojli bolalarning jamiyatga moslashuvini erta boshlashiga yordam beradi. Bu esa kelgusida ularning mustaqil hayot kechirishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchilarning kasbiy rivoji Inklyuziv sinflarda ishlash o'qituvchilardan yuqori pedagogik mahorat, sabr-toqat va ijodkorlikni talab qiladi. Natijada pedagoglarning bilim va tajribasi ortadi. Individual yondashuv, moslashtirilgan dasturlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim sifatini oshiradi. Inklyuziv sinflarda ishlash o'qituvchilardan yuqori darajadagi pedagogik mahorat, sabr-toqat va ijodkorlikni talab etadi. Chunki bunday sinflarda turli imkoniyatlarga ega bo'lgan bolalar birgalikda ta'lim oladi. O'qituvchi har bir o'quvchining individual xususiyatlari, qobiliyati, psixologik holati va ehtiyojlarini hisobga olgan holda darsni tashkil etishi zarur bo'ladi. Bu jarayon pedagogdan zamonaviy metodlar, differensial yondashuv va moslashtirilgan topshiriqlardan foydalanishni talab qiladi. Natijada o'qituvchilarning kasbiy bilim va tajribasi oshadi, ular shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish ko'nikmalarini egallaydi. Inklyuziv ta'lim jarayonida individual yondashuv, moslashtirilgan ta'lim dasturlari hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi. Har bir o'quvchi o'z imkoniyatlari darajasida bilim olish imkoniga ega bo'ladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interfaol metodlar va vizual vositalar dars samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, sog'lom o'quvchilarda ham bag'rikenglik, hamkorlik va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalari shakllanadi. Bu inklyuziv ta'limning nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy ahamiyatini ham oshiradi. Inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etishda bir qator muammolar mavjud. Jumladan, maktablarda defektolog, logoped va maxsus pedagoglar yetishmasligi inklyuziv ta'limning samarali tashkil etilishiga to'sqinlik qilmoqda. Ko'plab o'qituvchilar inklyuziv ta'lim bo'yicha yetarli tayyorgarlikka ega emas. Ayrim ota-onalar esa inklyuziv ta'limga nisbatan salbiy yoki noto'g'ri qarashlarga ega. Bundan tashqari, moddiy-texnik bazaning yetarli emasligi, maxsus o'quv qo'llanmalarining kamligi va sinflarda o'quvchilar sonining ko'pligi ham muammolar sirasiga kiradi. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Avvalo, o'qituvchilar uchun inklyuziv ta'lim bo'yicha malaka oshirish kurslari va seminarlar tashkil etilishi lozim. Maktablarda psixolog, defektolog va logopedlar faoliyatini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar bilan tushuntirish va targ'ibot ishlari olib borish orqali inklyuziv ta'limning ahamiyatini anglatish zarur. Shuningdek, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalar uchun individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, zamonaviy texnologiyalar va interfaol metodlardan keng foydalanish hamda

davlat va jamoatchilik hamkorligini rivojlantirish inklyuziv ta'lim samaradorligini oshiradi. Jumladan, Konstitutsiyaning 50-moddasida har kim ta'lim olish huquqiga ega ekanligi belgilangan bo'lib, unda maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish davlat tomonidan kafolatlanishi alohida ta'kidlangan. Bu modda inklyuziv ta'limni davlat siyosatining muhim yo'nalishi sifatida belgilaydi. Shuningdek, Konstitutsiyaning 52-moddasida o'qituvchilik jamiyat taraqqiyotining asosi sifatida e'tirof etilgan bo'lib, pedagoglarning kasbiy o'sishi, ijtimoiy himoyasi va hurmati davlat tomonidan kafolatlanadi. Bu esa inklyuziv ta'limni amalga oshirishda o'qituvchilarning o'rni va mas'uliyatini yanada oshiradi.

XULOSA

Inklyuziv ta'lim jamiyatda tenglik, adolat va insonparvarlik tamoyillarini qaror toptirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik yo'nalish hisoblanadi. Boshlang'ich ta'limda inklyuziv yondashuvni to'g'ri tashkil etish orqali barcha bolalar uchun teng, xavfsiz va sifatli ta'lim muhiti yaratiladi. Ushbu jarayonda o'qituvchi, ota-ona va maktab hamkorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, u har bir bolaning to'laqonli rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Inklyuziv ta'limning huquqiy asosi O'zbekiston Respublikasining 2023-yilda qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida mustahkamlangan. Inklyuziv ta'lim jamiyatda tenglik va adolatni ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim pedagogik yo'nalishdir. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada belgilangan ta'lim olish huquqi inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun mustahkam huquqiy asos yaratadi. Boshlang'ich ta'limda inklyuziv yondashuvni to'g'ri tashkil etish orqali barcha bolalar uchun teng, xavfsiz va sifatli ta'lim muhiti yaratiladi. Ushbu jarayonda o'qituvchi, ota-ona va maktab hamkorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023.
2. Mirziyoev Sh.M. "Tadbirkorlikni jadal va yanada keng rivojlantirish uchun barcha sharoitlarni yaratish — eng muhim vazifamizdir" mamlakatimiz tadbirkorlari bilan ochiq muloqot shaklidagi uchrashuvda so'zlagan nutqi. –T. 2021 yil 20 avgust.
3. Boboqulova D. O'quvchilarga dastlabki tadbirkorlik, tejamkorlik va iqtisodiy tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirish (o'quv-uslubiy qo'llanma). – Toshkent: Ta'lim, 2022. – 76 b.

4. Abdiyeva Q.A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining steam ta'limi orqali o'z o'zini rivojlantirish usullari- Eurasian Journal of Academic Research, 2024
5. Bovanova U.A Boshlang'ich sinf o'quvchilarining atrof- muhitga ekologik munosabatni takomillashtirishda didaktik o'yinalarning ahamiyati. Евразийский журнал академических исследований, 4(7 (Special Issue), 401-405. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/35744>
6. Saparova U.B. Specific aspects of forming economic educational skills of students of primary education institutions of higher education // European Science Methodical Journal. – 2024. – Vol. 2, Issue 12. – P. 82-90. ISSN (E): 2938-3641.
7. Saparova U.B. Pedagogical Principles of Forming Economic Education Skills in Primary Class Students with Family Partnership // Best journal of innovation in science, research and development. – 2023. – Vol. 2, Issue 9.
8. Saparova U.B. Theoretical principles of forming the skills of economic education in students // Procedia of Theoretical and Applied Sciences. – 2023. – Vol. 11. – September. ISSN: 2795-5621.